

**ƏDƏBİYYATŞÜNAS MÜTƏXƏSSİSLƏR
BİBLİOQRAFİK FƏALİYYƏTİN POTENSİAL VƏ
FƏRDİ OBYEKTİ KİMİ**

Açar sözlər: bibliografik fəaliyyət, sənəd, tələbatçı sistemi, informasiya tələbatlarına təsir edən amillər

Ключевые слова: библиографическая деятельность, требуемая документальная система, векторы влияющие на информационные потребности

Keywords: bibliographic activities, file system type (required), factors affecting the information needs.

İnsan fəaliyyətinin bir sahəsi olan bibliografik fəaliyyətin obyektinə məsələsinə müxtəlif münasibətlər olmuşdur. Bəziləri bu obyektin yalnız çap əsərlərindən (və ya sənədlərdən) ibarət olduğunu iddia edir, digərləri isə oxucuları (və ya informasiya tələbatçılarını) da onun tərkib hissəsi kimi nəzərə alırlar. Lakin təcrübə göstərir ki, «sənəd – informasiya tələbatçı sistemi bibliografik fəaliyyətin bilavasitə obyektinə kimi vəhdətdə götürülür. Bu sistemin ünsürləri (çap əsəri və ya sənəd- oxucu, ya da informasiya tələbatçısı) bibliografik işdə müxtəlif keyfiyyətə malik olsalar da bərabər səviyyəli rol oynayırlar. Bibliografik fəaliyyətin sənədlə informasiya tələbatçısı arasındakı vasitəçilik funksiyasının mahiyyəti həmin fikri təsdiq edir. Bibliografik fəaliyyət proseslərində bu sistemin hər iki tərəfi qarşılıqlı əlaqədə götürülür, onların qarşılıqlı münasibətləri nəzərə alınır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ədəbiyyatşünaslığa dair sənədlər bibliografiyalaşdırmanın bilavasitə obyektidirsə, informasiya tələbatçısı (ədəbiyyatşünas mütəxəssislər) bibliografik fəaliyyətin potensial və fərdi obyektinə rolunu oynayır. Məsələn, axtarış və kommunikativ funksiyalı bibliografik informasiya mənbələrinin yaradılmasında informasiya istifadəçiləri nəzərə alınmır. Lakin onların son məqsədi ümumi informasiya tələbatlarının ödənilməsinə bibliografik təsir göstərməkdir. Deməli, həmin prosesdə informasiya tələbatçısı potensial obyektinə rolunu oynayır. Xüsusi bibliografik mənbələrin yaradılması zamanı və bibliografik xidmət prosesində informasiya tələbatçıları bilavasitə və hətta fərdi olaraq nəzərə alınır və onların müxtəlif cəhətdən öyrənilməsinə, fərqləndirilməsinə tələb edir.

Məlumdur ki, praktiki olaraq hər bir insan yalnız professional deyil, həm də digər fəaliyyət növləri ilə məşğul olur (oxuyur, ictimai işlə, idmanla məşğul olur və s.) Hər hansı professional və qeyri-professional fəaliyyət öz informasiya tələbatlarını yaradır. Buna görə də hər bir insanın müxtəlif xarakterə və məzmununa malik çoxlu informasiya tələbatları ola bilər.

Tələbatçıların biblioqrafik informasiya almaqla bağlı olan sənəd tələbatları, maraqları və sorğuları biblioqraf üçün çox vacibdir.

Cəmiyyətdə sənəd tələbatı obyektiv olaraq həmişə var və baş verdiyi dövrün konkret sosial şəraiti ilə şərtlənir. Fərdi tələbat isə fərdin şəxsi xüsusiyyətlərinə görə düzəldilir.

Tələbatlar maraq vasitəsilə reallaşır. Maraq tələbatın səciyyəvi mövcudluq formasıdır. Maraq öz növbəsində informasiya istifadəçisində subyektiv şəkildə formalaşan sorğuya çevrilir. Sənəd maraqları və sorğuları sənəd tələbatlarının səciyyəvi mövcudluq formasıdır.

Müasir biblioqrafiyaşünaslıqda informasiya tələbatçıları müxtəlif əlamətlərə görə təsniflənir. Bu zaman sosial- iqtisadi amillər, hər şeydən əvvəl insanların informasiya tələbatlarına təsir edirlər. Bu amillər aşağıdakılardır: peşə əmək fəaliyyətinin növü, insanın maddi və mənəvi istehsal prosesində tutduğu yer, ümumi təhsil səviyyəsi, kitabla, biblioqrafik vasitələrlə müstəqil işləmək bacarığının olması (mütaliə mədəniyyəti), ailə vəziyyəti. Yaşı, cinsi, məişət şəraiti və s. Son illər tələb və maraqların fərdi şəkildə yaranmasına sorğuların subyektiv şəkildə formalaşmasına, informasiya xidməti şəraitində tələbatçının davranışına təsir edən psixoloji amillərin öyrənilməsinə də diqqət artırılmışdır. Bu amillər aşağıdakılardır: Aktivlik və passivlik, səbəb və məqsədlər xarakterik xüsusiyyətlər (əməlilik, həvəsizlik, utancaqlıq) biblioqrafla tələbatçı arasında psixoloji uyğunlaşma və s. □5, s.16□
Bütün

bu biblioqrafik xidmətin təşkili zamanı mütləq nəzərə alınmalıdır.

Lakin biblioqrafik nöqtəyi- nəzərdən tələbatçıların peşə fəaliyyəti dairəsi, onların vəzifə statusuna əsasən differensiasiyası daha böyük maraq doğurur. Bu cəhətdən xüsusi elmi kitabxanalarda biblioqrafik informasiya tələbatçıların qruplaşdırılmasını nəzərdən keçirək.

Respublikada mütəxəssis ədəbiyyatşünasların çox böyük bir hissəsi AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda fəaliyyət göstərir. Məqalənin tədqiq obyektini kimi AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının və Nizami adına Ədəbiyyat institutunun iş təcrübəsindən istifadə edilmişdir.

Bu mərkəzlərdə ədəbiyyatşünaslıq üzrə mütəxəssis informasiya tələbatçıların qruplaşdırılması aşağıdakı kimidir.

Birinci qrupa qərar qəbul etmək hüququ olan ixtisaslaşdırılmış mütəxəssislər kimi müxtəlif dərəcədə olan rəhbər işçilər aiddir. Rəhbər

işçilərin informasiya tələbatlarının mövzu dairəsi öz genişliyi ilə fərqlənir. Rəhbər işçinin elmi dərəcəsi nə qədər yüksək olarsa, onun informasiya tələbatları da bir o qədər yüksək olarsa, onun informasiya tələbatları da bir o qədər çox aspektli olur. Ədəbiyyatşünaslıq sahəsi üzrə rəhbər işçi qrupuna ədəbiyyat institutunun direktoru, müavinlər, şöbə və bölmə müdirləri aiddir. Rəhbər işçilərin informasiya tələbatları məzmununa görə yaxın bilik sahələrini, sosial-siyasi sahələri də əhatə edə bilər. Bu tələbatlar olduqca dinamikdir və böyük təcrübə istiqamətləri ilə fərqlənilir. Bununla belə, optimal qərarlar qəbul etmək ehtiyacı rəhbər işçidən geniş dünyagörüşünə, ilk növbədə sosial- iqtisadi və siyasi problemlər üzrə nəzəri biliyə malik olmağı tələb edir. Özü də müəyyən baza hazırlığına malik olan hər bir rəhbər işçi öz ixtisası üzrə informasiyaya professional maraq göstərir. Bütün bunlar bu kateqoriyadan olan tələbatçılarla bilavasitə kontaktın olmaması üzündən onların informasiya tələbatlarının öyrənilməsində getdikcə daha da dərinləşən müəyyən çətinliklər törədir. Bu kateqoriyadan olan rəhbər işçilərin informasiya tələbatları konkret müəssisə və təşkilatın fəaliyyəti ilə əlaqədar olsa da bununla məhdudlaşmır, bir qayda olaraq rəhbərlik etdiyi müəssisənin profili üzrə informasiya ilə yanaşı, rəhbər işçilər əməyin idarə olunmasının təşkili, iqtisadi, sosial, hüquqi və bir çox başqa problemlər üzrə müntəzəm olaraq məlumat alırlar.

Ədəbiyyatşünas üzrə informasiya tələbatçılarını ixtisaslar üzrə təsnifləşdirərkən onları humanitar bilik sahəsi üzrə olan mütəxəssislər qrupuna aid edirlər.

İxtisas mütəxəssislərin informasiya tələbatlarının tematik məzmunu müəyyən edir. Lakin, qeyd etdiyimiz kimi, bu tələbatlara təsir edən digər amillər də az deyil. Tutduğu vəzifə üzrə diferensiasiyalaşdırılmaqla hər bir ixtisas hüdudunda mütəxəssisləri icra etdiyi işin xarakteri üzrə təsnifləşdirmək olar. Belə ki, ədəbiyyatşünaslıq sahəsi üzrə elmi-tədqiqat işi ilə (alimlər), pedaqoji fəaliyyətlə (ali məktəblərdə filoloji fənlərdən dərslər deyənlər) məşğul olan tələbatçıları fərqləndirmək olar.

İnformasiya tələbatçılarının ən görkəmli və aktiv qrupunun sonrakı təsnifləşdirilməsi elmi- fəaliyyəti inzibati fəaliyyətlə birləşdirən şəxslərin (elmi idarələrin rəhbərləri, şöbə, bölmə müdirləri, elmi istiqamətlərin rəhbərləri, cavabdeh və sırayı icraçılar) seçilməsini tələb edir.

Son illər respublikamızın müstəqil inkişaf yoluna keçməsi ilə əlaqədar olaraq, AMEA-da keçirilən islahatlarla bağlı olaraq Ədəbiyyat institutunun strukturu da təkmilləşdirilmiş, yeni tələblərə uyğunlaşdırılmışdır. Bütün bunlar ədəbiyyatşünaslıq üzrə informasiya tələbatçılarının sənəd tələbatlarına da müəyyən mənada təsir etmişdir.

Xüsusilə institutda son illərdə (2002 yanvar) fəaliyyətə başlayan «İnformasiya və bibliografiya» şöbəsinin fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. «İnformasiya və bibliografiya» şöbəsi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının son nailiyyətlərinin «İnternet» şəbəkələr sistemilə dünya elminə inteqrasiya edilməsi, dünya miqyasında müvafiq informasiyaların toplanması və tələbatçılara çatdırılmasını təmin edir. Habelə «İnternet» şəbəkələr sistemindən alınmış informasiyalar əsasında dünya ədəbiyyatşünaslığının son nailiyyətlərini əks etdirən bülletenlərin nəşr edilməsi mütəxəssis ədəbiyyatşünasların bibliografik informasiya təminatında mühüm rol oynayır □4□.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı sahəsində yeni informasiya texnologiyalarının xüsusilə kompüterin tətbiqi, Azərbaycan mətbuatının ədəbiyyat və elm xadimlərinin bibliografiyasının hazırlanması və istifadəçilərə çatdırılması da bu sahədə çox böyük nailiyyətdir.

Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu ədəbiyyatşünaslıq profilli elmi-tədqiqat müəssisə kimi özünün çoxcəhətli fəaliyyəti ilə xalqın mədəni həyatında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf qanunauyğunluqlarının araşdırılması müxtəlif dövrlərdə institutunun əsas elmi-tədqiqat istiqamətini təşkil etmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin, onun ayrı-ayrı mərhələlərinin görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığının öyrənilməsi, nəzəri məsələlərinin, qarşılıqlı əlaqələrinin araşdırılması, həmçinin, ədəbi abidələrin və klassiklərin əsərlərinin sistemli nəşri, şifahi xalq ədəbiyyatı örnəklərinin toplanması, tədqiqi və çapa hazırlanması kimi elmi problemlər həmin istiqamətin əsasında dayanmışdır. Əgər bibliografik informasiya tələbatçıları ən fəali və fəal olmayan qruplara bölmək mümkün olsa, onda elmi-tədqiqat işçiləri ən fəallardan hesab edilə bilər. Həm də bu fəallıq bir neçə cəhətdən səciyyəvidir.

Birinci ona görə ki, elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olanlar həmişə axtarışdadır, sənəd axınını ardıcıl izləməyə və mövcud sənəd toplusunu araşdırmağa məcburdurlar. İkincisi, onları təkcə yerli nəşrlər deyil, həm də dünya elminin nailiyyətlərini işıqdardırən sənədlər maraqlandırır. Üçüncüsü, onlar ən yeni materiallar haqqında daha dolğun, ardıcıl və operativ bibliografik informasiya almaq marağındadırlar □1, s.120□. Ona görə də elmi-tədqiqat işinə köməklik məqsədilə bibliografik fəaliyyət proseslərində elmi müəssisələrinin profilləri, onların elmi-tədqiqat işlərinin planları, bu planlarda əsas istiqamətlər nəzərə alınmalıdır.

Nizami adına ədəbiyyat institutu öz tarixini müxtəlif dövrlərində zamanın tələblərinə uyğun yeni problemlərin, aktual məsələlərin tədqiqi ilə də məşğul olmuş və bütün hallarda bu qrupun strukturu həmin problemlərin həllinə imkan verən bir şəkildə müəyyənləşdirilmişdir. Əvvəllər institutunu əsas strukturu Azərbaycan ədəbiyyatının tarixinin,

nəzəriyyəsinin, folklorun, ədəbi abidələrin tədqiqinə imkan verən «Ədəbiyyat tarixi», «Ədəbiyyat nəzəriyyəsi», «Folklor» və «Mətnşünaslıq» şöbələrini əhatə edən akademik qruplardan ibarət olmuşdur □3□.

Müstəqillik şəraitində mütəxəssis ədəbiyyatşünaslar Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi və nəzəri məsələlərinin araşdırılması, ərəb dilli və fars dilli mətnlərin tədqiqi və tərcüməsi, klassiklərin yaradıcılığı, onların əsərlərinin tərtibi və nəşrə hazırlanması ilə məşğul olurlar. Təbiidir ki, yeni informasiya yaratmaq, yeni kəşflərə, ixtiralara nail olmaq üçün hər şeydən əvvəl mövcud olanları araşdırmaq, əlaqədar sənədlərə müraciət etmək lazımdır. Sənədin meydana gəlməsi ilə bağlı bu metamorfoza insanı sənədləşdirilmiş informasiyanın istifadəçisi etmişdir və sənəd kommunikasiyaları sistemini indi müşayiət etdiyimiz yüksək inkişaf səviyyəsinə gətirib çıxarmışdır. Bu da daha əsaslı, bununla bərabər ümumi və sadə formada nəzərə çarpan «sənəd-informasiya istifadəçisi» sistemi kimi səciyyələndirilir. «M-S-T» kimi üçlü sistem əsl çıxış nöqtəsi olan «Sənəd –tələbatçı (informasiya istifadəçisi) sisteminin xüsusi bir halı kimi nəzərə alınabilir □2, s.85□.

İnformasiya tələbatçılarının fərqli bibliografik təminatı vasitəsi onların elmi əsasla qruplaşdırılmasını zəruriləşdirir.

Ədəbiyyatşünaslıq üzrə mütəxəssis informasiya istifadəçiləri Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən kitabxanada aşağıdakı kimi təsnifləşdirilmişdir.

1. Elmi işçilər
2. Ali məktəb müəllimləri
  - a) elmi dərəcə ilə:
  - b) elmi dərəcəsiz
3. Aspirant və dissertantlar.

İnformasiya istifadəçilərinin belə qruplaşdırılmasında əsas məqsəd onları yaxşı tanımaq, sorğularını dəqiq öyrənməkdən ibarətdir. Belə ki, tələbatçı sorğusunun düzgün ödənilməsi onun elmi- tədqiqat fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir.

Respublikamızın müstəqil inkişaf yoluna keçməsi ilə əlaqədar baş verən sosial iqtisadi və siyasi proseslər cəmiyyətin, o cümlədən ədəbiyyatşünas mütəxəssislərin informasiya tələbatlarına da öz təsirini göstərir və onu daha da mürəkkəbləşdirir. Bu isə öz növbəsində informasiya tələbatçılarının maraq və sorğularının dərinləşməsində özünü göstərir.

Beləliklə, sənəd bibliografiyalaşdırmanın bilavasitə obyektı, tələbatçı isə bibliografik təsiretmənin həm potensial (tipik), həm də konkret (fərdi) obyektidir. Deməli, sənəd- tələbatçı sisteminin əsas ünsürləri keyfiyyətcə fərqlənsələr də, bibliografik işdə eyni əhəmiyyət kəsb edirlər və onlar həmişə qarşılıqlı əlaqədə nəzərə alınirlar. Başqa sözlə «sənəd- tələbatçı» sistemi əslində bibliografik fəaliyyətdə vahid

obyekt rolunu oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Z.H. *Azərbaycanda elmi-köməkçi bibliografiya müasir mərhələdə*// *BDU-nun Xəbərləri: Humanitar elmlər seriyası- 1994- №1, s.120-127*

2. Əliyev Z.H. *Bibliografik informasiya sənəd- informasiya tələbatının ödənilməsində mühüm vasitədir*// *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi, nəzəri və təcrübi jurnal. 2004, №1, s. 85.*

3. *Ədəbiyyat məcmuəsi/ Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri- XVIII c. –B., Elm, 2004, 432 s.*

4. İsmayılova S.P. *Müstəqillik illərində ədəbi bibliografiyanın inkişafı vəziyyəti*// *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi –nəzəri və təcrübi jurnal. Bakı, BUV, 2008, №1, s.164-173.*

5. Коршунов О. П. *Библиография: теория. Методология, методика. М., Книга- 1986, с. 16-17*

S.İSMAILOVA

СПЕЦИАЛИСТЫ –ЛИТЕРАТУРОВЕДЫ КАК ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ И ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ ОБЪЕКТЫ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье дается информации об объекте деятельности, документное- потребительской системе, посреднической функции библиографии между документами и пользователями информации.

Говорится о документном требовании, связанного с получением информации потребителям, классификации потребителей информации, социально- экономических факторов влияющих информациональному спросу людей.

S. ISMAILOVA

LITERARY INFORMATION SPECIALISTS BIBLIOGRAPHIC OBJECT, OF THE BIBLIOGRAPHIC ACTIVITIES

SUMMARY

Bibliography as like potential and private object of the activities about mediation function in the article between users system of document users documents and information .

Document users classifying users information with is dealt about social economic factors influencing to information.